

vagyis „milyen továbbfejlődésük távlata” — írja Miloš Minić a nemzetközi események megítélésének alapszabályát összegezve. A könyv értéke a marxista elmélyültségű olvasó számára, hogy külpolitikánk és Miloš Minić, mint annak egyik neves képviselője, gyakorlatban alkalmazni tudta ezt a szabályt, ami egyformán megadja a nemzetközi események marxista magyarázatát és külpolitikánk elvi alapját. Sőt ezen túlmenően kiindulópontot adhat a későbbi, mai külpolitikai események megértéséhez, elemzéséhez is. Ezért nemcsak történelem az, amit Miloš Minić hat év külpolitikai megnyilatkozásaiból könyvbe gyűjtött össze, hanem a marxista elmélet ragyogó példája is és hasznos segítség mindenki számára, aki elmélyülten kíván foglalkozni külpolitikánkkal, vagy akár csak a napi híreket akarja marxista módon megérteni.

BÁLINT István

EGY MESEMONDÓ REPERTOÁRJA

Ortutay Gyula: *Fedics Mihály mesél*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978

A folklorisztika elvi és gyakorlati módszertanának jelentős fejlődési szakasza az egyéniséget központba állító gyűjtés és vizsgálás, amit a szovjet népköltészet-kutatás kezdeményezett. Ennek a módszernek igen nagy eredményei vannak a folklórkutatásban; a közösségi népköltészeti hagyományt egyetlen emberen keresztül ismerjük meg, s ezáltal az egyéniség helyes folklórbeli értékelése mutatja a népi költői tehetség állandó teremtő munkáját, az egyén és a közösség dialektikus összefüggését. Az orosz gyűjtőké az érdem, kik elsőnek vették figyelembe ezeket az egyéni jegyeket, sőt az utóbbi időben érdeklődésük középpontjába állították és gondosan megrajzolták a mesélő életrajzát, anyagi és szellemi körülményeit, rámutattak, hogy már a mesékből visszakövetkeztethetünk a mese-mondó foglalkozására, életmódjára, egyéniségére, hiszen a mesék mélyen gyökereznek a hallgató s mesélő parasztság mindennapi életében; a mesélő a hőst mindig erősen meghatározott társadalmi háttérbe állítja. Az egyéniséget középpontba állító egységesítő elv azért is fontos, mert a mese-mondó egész anyagából kibontakozhatnak előttünk azok a vonások, tartalmi elemek, stiláris és formai jegyek, amelyek a maguk érvényét kiterjesztik a mesélő minden meséjére, epikus történetére.

A magyarországi népmese-gyűjtés és -kimutatás a mesélőt szinte teljesen kikapcsolta (néhány gyűjtő kivételével) vizsgáladási köréből. 1914-ben Kálmány Lajos megjelenteti a *Hagyományok* második kötetét, melyben az egyházaskéri Borbély Mihály meséit közli. Egy kortárs szakember írja

a kötet jelentőségét hangsúlyozva: „Azért is nagyon fontos ez a gyűjtemény, mert megvilágítja a népmesék születését. Meg lehet belőle állapítani, hogy egy született mesemondó hogyan használja fel a közkinccsé vált mesemotívumokat, hogy alakítja, hogy változtatja, s mennyire ad hozzájuk saját leleményéből.”

Ortutay Gyula *Fedics Mihály mesél* című gyűjteménye (elsőször 1940-ben jelent meg) eddig egyedülálló a magyar mesekutatásban. Fedics az első magyar mesemondó, akinek nemcsak meséivel találkozunk a kötetben, hanem életkörülményeivel is. Az előszóban Ortutay a kötet célját a következőkben foglalja össze: „Feladatommak éppen azt tekintem, hogy a magyar paraszti társadalom és kultúra régibb s szigorú közösségi rendjében kifejlődhető alkotó egyéniség sorsát figyeljem meg: mennyiben fejtheti ki alkotó erőit az egyéniség a közösség megszentelte hagyományokon keresztül s a nemzedékről nemzedékre hagyományozott epikus anyag alakulását mennyiben befolyásolhatja az egyéniség s a tehetség.” Ortutay, elsőként a magyar gyűjtők között, mesemondója életrajzával is részletesen foglalkozik, így Fedics egyéniségére is fény derül.

Fedics Mihály (1851—1938) ruszin eredetű Szabolcs megyei családból származik, de magyarnak vallotta magát, ruszinul nem is tudott. Apja uradalmi kocsis volt, de korán meghalt. Nyomorúságos gyermekkorára emlékezve Fedics elmondja, hogy volt libapásztor, bojtár, kanász, erdőirtásnál favágó, cseléd, majd házassága után kiment Amerikába. Innen rövidesen hazajött, és uradalmakban cselédeskedett. Legszívesebben a favágókkal dolgozott: „Erdőirtásnál mesélgettem, meg én is tanultam. Itt vót az erdőbe Vadába (egy bátorligeti erdőrészt neve). Van itt egy nagy kunyhó, beletértünk hetvenen. Még legény vótam... Ebbe a kunyhóba mesélgettünk egész éccaka... mese alkalmával egyiket is, másikat is elnyomta az álom, mer hát dologba vótunk egész nap. De én, ha hétszámra monta vóna, se tuttam a szemem bezárni.” Nemcsak Fedics életének, meséiben a hősök tetteinek is fontos tartozéka a mese. A 2. számú mese (*Az Úr Jézus Krisztus és a parasztyerek*) hőst, mert nem köszöni meg Szent Péter meséjét, Jézus háromszor is megbünteti. A mese fontosságát igazolja Fedics következő vallomása is: „A mese azelőtt mind igaz vót, de hát már messzi maradt az, mesének véli a nép... Én is láttam ennek előtte gyermek koromba a sárkányokat. Mikor jött valami terhes felleg, aztán a sárkányok meg sétáltak a felleg tetején, mikor jött a felleg, bevágóttak. Akkor osztán hozzáfogott nagy viharral esni.” Mesemondói egyéniségét jellemzi, hogy meséi hitelességét egyrészt a hiedelmekkel való összefüggésekből meríti: a *Sziépjány Ibronka* (11. a/b. sz.) meséje például az ördög-vőlegény esetéből bontakozik ki, vagy a már szinte mágikus pénzkeresési jelenet (*A tudó és szolgálja*, 13. sz.), ahol a tudó tanácsára le kell szűrni a disznót, mert az nyelte el a pénzt. Meséiben a természetfeletti segítők, rontók, átváltozások, állatalak-fölvételek, a halálból való

életre ébredés szoros kapcsolatban állnak a hiedelmekkel, melyeknek nála rendíthetetlen lelki realitásuk van. A mesei hitelesség másik forrása a mesemondónak a mesével szemben elfoglalt magatartásából következik. Fedics meséiben mindkét teremtő erő zavartalanul működött, a hallott, tanult mesékből, motívumokból és hiedelmekből alakította és megcáfolhatatlanul hitte is meséit.

A cseléd kiszolgáltatottsága, létének örökös bizonytalansága a lázongás és az alázat ellenpontjai között juthat kifejezésre. Szép példái ennek a szélsőséges magatartásnak *Az erős János* című 30. sz. és *A jól imádkozó napszámos*, 26. sz. mese. Fedics egyéniségének is fontos jegye ez, ami azonban csak meséiben juthat kifejezésre. Hőseinek vallásossága szinte egyedülálló a magyar mesemondók között. Meséinek szereplői szívesen imádkoznak vagy örömkönni, mint például a fiatal szolga, elbúcsúzva Jézustól és Szent Pétertől (2. sz.), a kapott varázstehetség és jótanács feletti örömben, vagy kétségbeesésükben például az igazság mellett kardoskodó testvér (3. sz.) kínjában (bátyja megvakította), és elhagyatottságában imával vigasztalja magát az akasztófa alatt. De a templomba járás körül forog a *Sziépjány Ibronka* mese második része is; az egész község a királlyal az élen templomba jár, csak a királyné (Sziépjány Ibronka) nem, míg végül az ura könyörgésére rászánja magát, vállalva az ördög-vőlegény újbóli zaklatását. Fedics több meséje ebből a vallásosságából táplálkozik, ami tulajdonképpen a paraszti vallásosság, melynek tanulsága áhítatra, az emberi gyarlósága figyelmeztet.

Fedics Mihály meséit az epikus részletező kedv jellemzi legjobban. A kötet bármelyik meséjét idézhetnénk ennek bizonyosságául, mert a legapróbb jelenetet is jellemzi, körülírja, művészi finomsággal érezteti hőseinek hangulatát, mint például a 2. sz. mesében. A gazember lovászmester, miután kihasználta a szolga fiú varázstulajdonosságát (a király előtt a maga érdemének vallja a fiú tettét), lelkiismeret-furdalást érez: „Gondolkodik magába, menésébe... Na, itt mán nem sikerült a tervem, mi történik felőlem? Hogy is fog e nekem jóra kijönni?... Mér nem is mondtam azt először — mongya magába —, itt legalább tiszta lettem volna, de így magamat tettem zavarba. Édes, jó Atyám; tekincs énrám, most mán a kirájom előtt sem lesz becsületem, ha ez a dolog létre fog jönni, hogy nem én hoztam a gyűrűt, hanem az inas...”, így töpreng magában hosszasan a lovászmester, már drámaivá élezve a hangulatot anélkül, hogy a hallgató-olvasó számára unalmas lenne. Ezt nem utolsósorban gazdag szókinésének köszönheti; sok ígét, hangutánzó szót használ Fedics. Meséiben az élőbeszéd természetes következményei a szószaporítással határos, részeket összekapcsoló leírások, például az aranyhajú két testvéréről szóló mesében a király hosszú hadakozását így mondja el: „Oda van a háborúba, oda van a háborúba, addig-meddig, addig-meddig...”, vagy Medve János jóllakott pihenését így ábrázolja a szószaporítás: „Na

de azér hát ű jó-jólakott, ki-ki űlt az uccakapuba. Ott űlőget, ott néz errűl-arrul, jobbrul-balrul.” (7. sz.) De Fedics meséinek a szerkezetét is egyénileg komponálja; az ismétlődd részt összes elemével adja elő, és minden újramondásba újabb elemeket, apró bővítéseket sző, ilyen az aranyhajú testvérekről szóló mesében az a jelenet, amikor a kislány a kútnál elcsúszik és eltöri a vizeskorsót; a törés körülményeit részletesen még egyszer elmondja anyjának, majd testvérének. Fedicsnél ezeknek az ismétléseknek funkciójuk van: egyrészt az emlékezetbe vésés egyik formájának kell tekintenünk, másrészt a szerkezeti ismétlés segíti a mesemondót, hogy észrevétlenül csapjon át egyik eseményből a másikba.

Fedics meséiben gyakran találkozunk személyes elemekkel is. A hitelesség kedvéért belopja magát a mese menetébe: az *Igazság és Hamisság* (3. sz.) mesében: „... megraktak osztán, azt mán biztosan nem tudom, tizenöt vagy húsz szekeret pénzzel...”, egy másik mesében, ahol a titokzatos segítő vándorlegény elvégzi az aratást az aggódó öreg helyett: „Hány kereszt vót, nem tudom, ment mán akkorra eljöttem onnét.” (10. sz.) Személyiség-áthelyezésre is akad példa a 11. b sz. mesében, ahol átmege az első személyű mesemondásba, majd Ibronka halálával ismét harmadik személyűre tér át, hogy a befejező rész ismét első személyű szerkezetet vegyen fel. Itt kell megjegyezni, hogy néhány meséjének záróformulája is hasonlóan személyes jellegű: „Nagy lakodalom is vót... Én is ott ugráltam, ott pattogtam, én vótam a nagy vőfij. Táncolunk, mulatunk, szalmasarkantyúm zabtaréja, csak úgy esszele, szól, mint a csengő. Eggy nagy zsák ott az ajtónál, sarokba oda van állítva. Eggy vendégódal rúddal görcsre van kötve, egy pórizzal meg van támasztva, hogy el ne dőjjön. Ott szökdösök, ott ugrálok, forgolódom, valahogy a sarkantyúm a zsákot kihalította. Hőj; hozzáfogott onnét ömleni Tisza, Duna, hát éngem idehozott eggy nagy gondra. Aki evett kását, mongyon ennek mását.” (2. sz.) Az említett példák lélektanilag elsősorban a beleélést, a mesehőssel, cselekménnyel való belső azonosulást jelentik, ezáltal meséit hitelesebbé kívánja tenni, közelebb vinni hallgatóihoz.

A gyűjtemény meséiből, függetlenül attól, hogy tündérmese, trufa vagy tréfás történet, a paraszti élet számos sajátossága, apró mozzanata, szemléletmódja ismerhető meg, valamint a szakemberek számára az a fontos tény, hogy a közösség által őrzött mesék továbbvitelében milyen szerepet játszik az egyéniség; a továbbadás mellett az alkotó újratereztés.

V. AJDA Zsuzsa